

Использованная литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О коренном совершенствовании системы повышения правосознания и правовой культуры в обществе», от 09.01.2019 г. № УП -5618
2. О.Усаров. Правовая культура молодежи - основа демократического общества. Народное слово, 25 октября 2012 года.
3. Я.В. Зубова. Правовое образование в развитии правовой культуры формирующегося гражданского общества в современной России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора социологических наук. Майкоп 2010.

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ ШАРОИТИДА ДАВЛАТНИНГ УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДАГИ ЎРНИ

Бердиев Ж.К.

Қарши муҳандислик иқтисодиёт институти, катта ўқитувчиси

Шермухамедов А.К.

Тошкент давлат иқтисодиёт университети, катта ўқитувчиси

a.shermuxamedov@tsue.uz

Аннотация

Мақолада инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида давлатнинг уй хўжалиги, уни ошириш йўллари, уй хўжаликлари томонидан бажариладиган асосий функцияларни хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари тўғрисида манбалар келтирилган.

Калит сўзлар: иқтисодиёт, уй хўжалиги, инновацион, функция.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат қатор масалаларни ечишга тўғри келади, шулардан энг асосийларидан бири уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ҳисобланади. Оила иқтисодий нуқтаи назардан ишлаб чиқариш ва товар ва хизматларни тақсимлашда бош омил ҳисобланади. Уй хўжаликларида тадбиркорлик юритиш кичик бизнеснинг норасмий шакли бўлиб, улар бозор иқтисодиёти шароитида барқарорлик элементи бўлиб ҳисобланади ва ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда катализатор вазифасини бажаради. Оила ишчи кучини қайта тиклаш, оилавий бизнес юритиш, уй хўжалигини бошқариш каби турли муаммоларни ечишга ёрдам беради. Уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолиятини кенгайтириш далаатнинг ижтимоий вазифаларидан четлашиб, унинг маблағларни кўпроқ инвестицион фаолиятга йўналтиришни назарда тутди. 2023 йилда энг йирик 10 та компаниялар ва тижорат банклари акциялари аҳоли учун очиқ ва шаффоф савдога чиқарилади. Унинг хабарида Олий Мажлис, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев “Бугун кўнглимдаги битта ниятимни сизларга очиқ айтмоқчиман.

Менинг катта ниятим – юртдошларимиз орасида юз минглаб мулкдорлар, акциядорлар пайдо бўлсин. Одамларимиз ўз омонатларини инвестиция қилиб, юқори даромадларга эга бўлсин.

Бу чинакам Халқ “Ай-Пи-О” (IPO) си бўлишига ишонаман”, дейди давлат раҳбари ".^[75]

Ҳозиргача фаолият қилиб келаётган энг қадимий компаниялар ҳам айнан оилавий компаниялар ҳисобланади. Масалан, “Конго Гуми” Япония қурилиш фирмаси, мехмонхона бизнесида 1000 йилдан ортиқ хизмат қилиб келаётган япониялик Хоши оиласи, Францияда узумчилик билан шуғулланиб келаётган Де Гулэн оиласи ва бошқаларни мисол қилишимиз мумкин. Оилавий тадбиркорлик туфайли кичик савдо расталари, магазинлар, устахоналардан бутун дунёга машхур фирмалар шаклланган, мисол учун Oral-B, Siemens, Adidas, Samsung Electronics ва бошқалар.

Ҳар бир мамлакат бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат аҳолисининг моддий фаровонлигини оширишни бош мақсад қилиб кўяр экан, буни амалга ошириш учун турли йўللار ва усуллар воситасида амалга оширади. Бунинг натижасида синалган йўллار ва усуллар ҳам баъзан сезиларли натижа бермай қолиши мумкин. Ҳозирги инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида иқтисодиёт ҳар бир мамлакат фуқаросини тинимсиз ҳаракат ва изланишда бўлишини талаб қилади. Шунинг учун Республикаимизнинг кўпчилиги аҳолиси томорқа хўжалигига эга бўла туриб, ундан на натурал хўжалик учун ва на товар хўжалиги учун фойдаланмоқда. Инновацион иқтисодиётда ҳар бир инсон ўз моддий фаровонлигини ошириш учун ўзи курашмоғи лозим. Бу масаланинг иккинчи ижтимоий аҳамияти ҳам бор бўлиб, унда аҳолининг жисмоний ҳаракат қилиши туфайли соғлиги яхшиланиши, қон айланиши тезлашиши, атроф-муҳитнинг яхшиланиши, тозалик ва озодаликка урганиш, қилган ишидан роҳатланиш, келажак авлодга ўрناк бўлиш каби масалалар ҳам ётади. Лекин аҳоли айрим табақа вакиллариининг лоқайд ва эътиборсизлиги туфайли имкониятларимизни тўлақонли амалга ошириш имкони бўлмапти. Ҳар бир инсон инновацион иқтисодиёт ўтиш шароитида тушуниши лозим бўлган асосий амаллар бор. Булар: моддий фаровонликни ошириш учун барча имкониятлардан самарали ва максимал фойдаланши лозим, бир фаолият билан чекланмай бир неча фаолият орқали оила даромадини ошириш керак, хўжаликнинг ҳар бир аъзоси ўз имкониятлари чегарасини билиши, уни ишлатиш, фойдалаш доирасини ва ундан келадиган даромад миқдори, уни кўпайтириш омиллари англаши лозим.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида иқтисодиётни янада ривожлантириш ҳамда либераллаштиришга оид белгиланган чора-тадбирларнинг ҳаётга татбиқ этилиши, энг аввало, мамлакатимиз иқтисодий барқарорлигини таъминлаш, пировардида аҳоли фаровонлигини юксалтиришга хизмат қилиши билан

⁷⁵ <https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html>

аҳамиятлидир. Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 9 октябрдаги “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ҳам мазмун-моҳиятига кўра, ер ресурсларини самарали бошқаришга қаратилгани билан ғоят аҳамиятлидир. **Республикамиз бўйича аҳоли ихтиёрида экин экса бўладиган 445 минг гектар ер мавжуд бўлиб. 2017 йил ушбу майдонларда томорқа эгалари томонидан 4 миллион 684 минг тоннадан зиёдроқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирилиб, 8 триллион 467 миллиард сўм даромад кўрилган. Бу йил эса ўтган йилгига нисбатан 2 миллион тонна кўп, яъни 6 миллион 691 минг тонна ҳосил олиш кутилаяпти. Аммо ўтказилган таҳлилларга қараганда, ҳозирги кунда мамлакатимизда 4,5 миллиондан ортиқ хонадонлар бўлса, уларнинг 124 минг 474 таси томорқасидан самарасиз фойдаланмоқда. Аҳолининг томорқаларидан унумли фойдаланишларини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 291-моддасига асосан якка тартибда уй-жой куриш ва уй-жойни ободонлаштириш учун берилган ер участкаларининг томорқа қисмига қишлоқ хўжалиги экинлари экилмаган ёки уни ободонлаштирилмаган ҳолларда 3 баробар миқдорда ер солиғи тўланишини белгилловчи қўшимчалар киритилди.**

Уй хўжалиги миллий ҳисоб тизимининг муҳим иқтисодий категорияси қаторига киради. У ишчи кучига бўлган тақлифни, моддий бойликлар ва хизматларга бўлган талабни шакллантиради. Инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжаликларининг иқтисодий фаолиятини хусусий тадбиркорлик фаолияти шакли сифатида баҳолаш мумкин. Шунга кўра бугунги кунда миллий иқтисодиётда уй хўжаликлари томонидан бажариладиган асосий функцияларни хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари сифатида қуйидагича ифодалаш мумкин:

1. Маиший – хўжалик функцияси: анъанавий уй юмушлари: овқат тайёрлаш, хоналарни йиғиштириш, болаларга қараш, кир ювиш, оёқ кийими, уй-рўзғор буюмлари, мебель, уйни таъмирлаш каби ишлар миллий ҳисоблар тизимига кўра ёлланма ходимлар ёки ихтисослашган ташкилотлар томонидан пуллик хизматлар кўринишида бажарилиши мумкин;

2. Истеъмол функцияси (товарлар ва хизматларнинг яқуний истеъмоли);

3. Жамғариш функцияси (жамғармаларни шакллантириш); 4. Ишлаб чиқариш функцияси (оилавий бизнес билан шуғулланиш). Буларга:

- якка тартибдаги меҳнат фаолияти, яъни уй шароитида тикувчилик, мебель ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқариш, турли хил маиший хизматларни кўрсатиш;

- индивидуал – оилавий савдо, яъни ишлаб чиқарилган товарларни сотиш ва савдо-сотиқ билан шуғулланиш;

- аграр фаолият, яъни уй хўжалигига тегишли ер майдонида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш.

Уй хўжаликларининг ушбу фаолият турлари бозор иқтисодиёти шароитида хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари сифатида қараш мумкин.

Бу турдаги хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари ривожлантириш миллий иқтисодиётда товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайиши, унинг потенциалини кенгайтиши, аҳоли турмуш даражаси ва фаровонлигини ўсишини ифода этади.

Уй хўжаликлари жамғармалари иқтисодиётни ривожланишига сезиларли даражада таъсир этиши мумкин. Хўжаликлар ўзларига юклатилган меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқариш, инсон капиталини жамғариш ва жамғармаларни реал иқтисодий секторга инвестициялаш каби функцияларни қанчалик даражада самарали бажарса, шунга мос равишда энг минимал йўқотишлар билан иқтисодий инқироздан чиқишга, унинг барқарорлигига ва иқтисодий ўсиш имкониятларига эга бўлади.

Уй хўжаликларининг иқтисодий функцияси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- ялли ишлаб чиқаришда иштирок этиш;
- уй хўжалигини бошқариш (юрйтиш);
- оила бюджетини шакллантириш;
- истеъмол фаолиятини шакллантириш (тартибга солиш);
- оила мулкни жамғариш ва меърос қолдириш;
- болаларни жисмоний ва иқтисодий меҳнат қилишга тарбиялаш.

Ҳозирги замон бозор иқтисодиёти шароитида уй хўжалиги янги иқтисодий муносабатлар негизида кам ривожланмоқда. Унинг имкониятларидан кам фойдаланилмоқда ва уй хўжаликларининг талабларига мос келмаяпти. Бунинг олдини олиш ва уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун мотивни уйғотиш ҳозирги куннинг долзарб масаласи бўлиб ҳисобланади.

Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик фаолиятини самарали ташкил этиш, унда янги фаолият шакллари ташкил этиш ва уларни ривожлантиришда қатор молиявий, маъмурий ва ташкилий муаммолар сақланиб қолмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралдаги “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2750-сонли Қарорига асосан тадбиркорлик субъектлари бўлган уй хўжаликларида давлат хизматлари кўрсатиш механизмлари янада такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этади. Бу Республикада уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик фаоллигини оширишни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштиришни талаб этмоқда. Шунингдек, уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятларга эгаллиги бу соҳада махсус илмий тадқиқотларни олиб боришни тақозо этмоқда.

Республикада уй хўжаликлари фаоллигини ошириш мақсадида қуйидаги ишларни амалга оширишни мақсадга мувофиқдир:

- инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги мавжуд ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмларни тадқиқ этиш. Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича жаҳон тажрибалари ва унда мавжуд илмий назарияларни ўрганиш.

Улардаги мавжуд илғор тажрибалар, илмий назарий ёндашувлар, усуллар ва хўжалик механизмларни танлаб олиш;

- уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги ташкилий-иқтисодий ва молиявий муносабатларни модернизациялаш, илмий-техник, технологик ва ижтимоий-иқтисодий, молиявий характердаги инновацияларни ривожлантириш ва уларни амалиётга тадбиқ этишнинг институционал ва бозор механизмлари ишлаб чиқиш шарт;

- уй хўжалиklarининг хаёт фаолиятини ва иқтисодий хулқини ўзгариб бораётган ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларга мослашиш даврида уй хўжалиklarини трансформациялашуви омилларини таҳлил этиш. Уй хўжаликлари билан давлат ўртасидаги ташкилий-иқтисодий ва молиявий характердаги инновацияларни жорий этиш ҳисобига унда хусусий тадбиркорлик фаолияти шакллари ва йўналишларини ривожлантириш. Уй хўжалиklarида товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш унинг самарадорлигини ошириш, харажатларни камайтириш, тежамкорликни оширишнинг янги ташкилий-иқтисодий хўжалик механизмларини шакллантириш стратегиясини ишлаб чиқиш керак.

- уй хўжалиklarида давлат томонидан хусусий тадбиркорлик шакллари ва йўналишларини ривожлантириш бўйича мавжуд ташкилий-иқтисодий ва молиявий муносабатларни такомиллаштириш ҳисобига улар ўртасида янги ташкилий-иқтисодий ва молиявий хўжалик механизмини шакллантириш. Ушбу ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмни назарий ва амалий жиҳатдан асослаш ва уни амалиётга тадбиқ этиш тамойиллари ишлаб чиқиш. Ўзбекистон Республикасида инновацион иқтисодиётни шакллантириш шароитида уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобига миллий иқтисодиётда товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга ва аҳоли турмуш фаровонлигини ўсишига олиб келувчи янги ташкилий-иқтисодий ва молиявий хўжалик механизмини шакллантириш стратегиясини ишлаб чиқиш. Ўзбекистон Республикасини инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорлик фаоллигини оширишнинг 2018-2030 йилларга мўлжалланган дастур лойиҳаси ишлаб чиқиш. Дастурни амалиётга жорий этишнинг илмий назарий ва амалий асослари яратиш ва амалиётга жорий этиш тамойиллари ва тажрибалари ўрганиш. Дастурни амалиётга жорий этишнинг илмий-назарий, амалий асослари, тамойиллари яратиш, институционал ва бозор механизмлари ишлаб чиқиш. Дастурни амалиётга жорий этиш тамойиллари ва тажрибалари умумлаштириш зарур;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралдаги “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2750-сонли Қарорига асосан тадбиркорлик субъектларига давлат хизматлари кўрсатиш механизмлари янада такомиллаштириш;

Юқорида қайд этиб ўтилган ишлар амалга оширилса, уй хўжалиklarида илмий-техник, ижтимоий-иқтисодий ва ташкилий-молиявий характердаги инновацияларни жорий этиш ҳисобига уй хўжалиklarида хусусий тадбиркорлик

шакллари ва йўналишлари ривожланади. Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорликни ривожланишини давлат томонидан қўллаб қувватловчи янги инновацион ташкилий-иқтисодий ва молиявий механизмлар ишлаб чиқилади. Бу стратегияни амалиётга жорий этиш натижасида меҳнат ва истеъмол маҳсулотлари бозорини ривожланиши, ялпи талабни шаклланишида ва миллий иқтисодиётга жалб этилаётган ялпи инвестицияларни ўсишида ўз ифодасини топади.

Уй хўжаликларида хусусий тадбиркорлик шакллари ва йўналишларини ривожлантириш натижасида аҳолининг турмуш фаровонлиги уни озиқ-овқат ва истеъмол маҳсулотлари билан таъминлаш даражаси ва сифати яхшиланади. Иқтисодиётда бандлик муаммосини ҳал этади. Бу миллий иқтисодиётда тўла аҳоли бандлигини таъминлаш, товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажмини 15-18% га ошириш имкониятлари яратилади. Бу миллий иқтисодиёт бўйича қўшимча 17-18,5 млрд сўм қўшимча товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш демакдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шермухамедов А.К. Введение в корпоративное управление: Учебное пособие. - "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi" 2022. – 366 с.
2. Бурков В.Н., Дорохин В.В., Тихомиров Е.Ф. Финансовый менеджмент: Управление финансами предприятия. Учебное пособие. М.: Academia, 2013
3. Темиров А. А. Дивидендлар ва дивиденд сиёсати: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –160 с.
4. Shermuxamedov A. Необходимость цифровой оценки акций компании в пандемическом состоянии //Архив научных исследований. – 2020. – Т. 35.
5. Muxtorxon Tashxodjayev, Muyassar Umarxodjayeva, Akmal Shermuxamedov, Kayumova Mekhrizonu. Корпортив маданият: Учебное пособие. - "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi" 2022. – 221 с.
6. Shermuxamedov, Akmal. "МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ КЛАСТЕРАМИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ." Архив научных исследований (2021).
7. З.А. Ашуров. Современное корпоративное управление (Зарубежный опыт) Учебное пособие. – "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", Ташкент. 2021. –161 с.
8. Д.Н.Хусанов, А.Ж.Хўжамурадов, Б.Н.Уринов. Биржалар ва стратегиялар: Учебное пособие. – ТОШКЕНТ. ТГЭУ 2021. –232 с.
9. Ф.А.Джалилов. Хулқ атвор иқтисодиёти: Учебное пособие.- "Innovatsion rivojlanish nashriyoti - matbaa uyi", 2022. – 124 с.
10. Shermukhamedov A. K. Factors Affecting the Cluster Management Mechanism Agriculture //Экономика и финансы (УКРАИНА). – 2018. – №. 9. – С. 132-136.
11. <https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html>